

شناسایی نقش مایه‌های مرسوم در سوزن‌دوزی‌های بلوچ

تاریخ دریافت: ۹۹/۱۱/۱۹

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۲/۲۵

کد مقاله: ۶۰۹۹۸

سودابه مالک^۱

چکیده

سوزن‌دوزی یکی از قدیمی‌ترین هنرهای است که در میان ملل مختلف پیشینه‌ای دیرین دارد. از جمله در میان مردم بلوچ در ایران، این هنر به زیبایی تمام در روش‌های مختلف بکار برده شده است که علاوه بر تکنیک‌های گوناگون مورد استفاده، از نقوش مختلفی در طراحی آن استفاده کرده‌اند. این طرح و نقش‌ها ریشه‌ای عمیق در فرهنگ و شیوه زندگی آنان دارد. از آنجایی که مطالعه فرهنگ به‌طور علمی از طریق شیوه مردم‌شناسی و با اتکا بر روش قوم‌نگاری صورت می‌گیرد لذا در این پژوهش با استفاده از روش مردم‌نگاری و استفاده از منابع کتابخانه‌ای و میدانی به شناخت نقش و طرح سوزن‌دوزی‌های بلوچ پرداخته شد تا پیش‌زمینه‌ای شناختی در خصوص تنوع و دلیل تنوع این هنر کاربردی صورت گیرد. نتایج حاصله نشان از آن داشت که در این عرصه سوزن‌دوزی ارتباط تنگاتنگی با اعتقاد و باورهای مردم بلوچ داشته است و از این رو بایدها و نبایدها و شیوه تفکر آنان را بیان داشته است. این نقوش و طرح‌ها دارای تنوعی هستند که همواره در حال بازتولید هستند و به دلیل فی‌البداهه بودن آن‌ها از تنوع بیشماری نشات می‌گیرند که نگرش‌های و تفاوت‌های دیدگاه‌های دوره‌های مختلف فرهنگ بلوچ را نمایان می‌سازد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

واژگان کلیدی: سوزن‌دوزی بلوچ، نقش‌مایه‌های بلوچ، سوزن‌دوزی، نقوش بلوچ.

۱- کارشناس ارشد طراحی پارچه و لباس، مدرس دانشگاه فنی و حرفه‌ای دختران بیرجند.

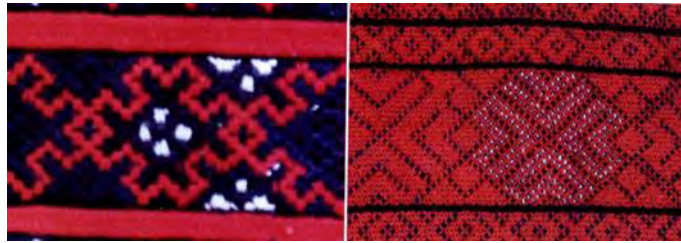
سوز ندوزی بلوچ که جزء هنرهای رودوزی طبقه‌بندی می‌شود، هنری است که طی آن «نگاره‌های مختلف بر روی پارچه‌های بدون نقش از طریق دوختن و یا کشیدن قسمتی از نخ‌های تارپود به وجود می‌آید. رودوزی‌های سنتی باید علاوه بر جنبه زیبایی، کاربردی نیز باشند» (یاوری، ۱۳۸۹: ۱۱۱). تاریخچه سوزندوزی و زمان رواج آن به‌عنوان یک هنر به‌طور کلی مشخص نیست. سوزندوزی با طبیعت رابطه‌ای تنگاتنگ دارد پس می‌توان آن را در نماد و سرشت آن کار یافت. (طوسی، ۱۳۹۷: ۱۰) هرچند ممکن است در برهه‌ای از زمان به علت عدم وجود امکانات و نداشتن توانایی لازم برای بروز دادن نتوان آن را دید اما این دلیل عدم انکار این هنر در آن زمان نمی‌تواند باشد. سوزندوزی هنری است که برگرفته از ذوق و سلیقه فرد هنرمند هست. اگر بخواهیم زمان به فعلیت رسیدن آن را بررسی کنیم شاید در حدود ۱۰۰ یا ۲۰۰ سال پیش از ظهور اسلام و آمدن اسلام به ایران مربوط باشد که قومی به نام اسلاوها به ناحیه‌ای از بلوچستان آمده و در آنجا سکنی گزیدند. این گروه از اسلاوها از طریق جاده ابریشم به این منطقه آمده بودند (این منطقه در حال حاضر جزء خاک پاکستان است و در مرز افغانستان و پاکستان قرار دارد) این ناحیه را که این گروه برای سکونت خویش برگزیده بودند به علت اینکه مسیحی بودند و آیین اسلام را قبول نداشتند کافرستان می‌گویند که این قوم پرورش کرم ابریشم و بدست آوردن نخ از پیله‌های ابریشم و استفاده از آن را در پارچه بافی و سوزندوزی به زنان بلوچ آموختند. قبل از رواج پارچه خارجی از نظر تامین لباس و پارچه خودکفا بود که به افراد متخصص این کار جولامک که زنان بلوچ با ظرافت کارهای خاص خود هنر سوزندوزی را رواج می‌دادند که در کنار زنان، مردان نیز به نوبه خود یاری می‌رساندند. (خاموشی، ۱۳۸۷، ۷۳-۷۶) سوزندوزی آنچنان با زندگی زنان بلوچ آمیخته که در هر جای دنیا سوزندوزی را با زنان بلوچ و زن بلوچ را با سوزندوزی می‌شناسند. از تاریخ پیدایش پارچه تاکنون روشهای مختلفی برای ایجاد طرح بر روی پارچه به کار گرفته می‌شود. سوزندوزی یا گلدوزی یکی از روشهای دیرینه‌ی آرایش جامه‌هاست (طوسی، ۱۳۹۷: ۱۰۱) سوزندوزی بلوچ از آن دسته سوزندوزی‌هایی است که طی آن تمام یا قسمت اعظم پارچه از کوک و بخیه‌های رنگین پوشیده می‌شود. در این نوع سوزندوزی دوخت به صورت خطهایی است که طرح هندسی به خود گرفته و از نوع دوخت ساتن هست و در آن‌ها قطر سراسر خطوط یکی است و مجموع محصولات به نسبت نوع دوختی که دارند به دسته‌ی پر کار، میان کار و کم کار تقسیم می‌شوند.

۲- طرح در سوزندوزی بلوچ

در سوزندوزی بلوچ خطوط منحنی و دوار وجود ندارد و تمامی نقوش، حتی انواع حیوانی و گیاهی در کنار حالت به شدن انتزاعی و نمادین خود، با استفاده از خطوط راست و زوایای اغلب تند به وجود آمده‌اند. البته بنابر برخی پژوهشها دلیل هندسی بودن این نقوش و پرهیز از خطوط مدور و دایره در آن، به پیشینه‌ی زندگی عشایری مردمان بلوچ ارتباط دارد. همانگونه که در نقوش هنرهای دیگر اقوام عشایر و یا دارای پیشینه‌ی عشایری نیز می‌توان به تشابهاتی به لحاظ هندسی بودن نقوش دست یافت. البته میزان انتزاع در نقوش سوزندوزی بلوچ بسیار بیشتر از انتزاع در دیگر نقوش هندسی اقوام ایرانی است (کشاورز، جواد، ۱۳۹۸: ۱۲).

طرح‌های مورد استفاده‌ی زنان بلوچ تماماً بخش بندی شده و به صورت هندسی است و برای تجسم بخشیدن به آن‌ها از رنگ‌های شادی استفاده می‌شود که در بین آن‌ها رنگ نارنجی روشن و قرمز بر سایر رنگها افزونی دارد و جزئیات طرح‌ها را بیشتر رنگ‌های: سبز، سفید، سیاه و قهوه‌ای تشکیل می‌دهد. در واقع، رنگ‌های نارنجی روشن و قرمز رنگ‌های اصلی و رنگ‌های سبز، آبی، سفید، سیاه و قهوه‌ای (تا زرشکی) رنگ‌های فرعی این نوع سوزندوزی هستند (شکل ۱). از سوزندوزی‌های بلوچی که به صورت نوارهایی با عرض‌های مختلف تهیه می‌شود برای ساخت انواع محصولات تکمیلی استفاده می‌شود و محصولاتی که معمولاً با استفاده از این نوارها تولید می‌گردد عبارتست از: کیف زنانه، کیف پول، جلد عینک، قوطی سیگار، جای کلید، شلوار، کت، مانتو، کراوات، کفش، کمربند، کلاهک آباژور، چکمه، بلوز، کاپشن، جلد آلبوم، قاب عکس و غیره (یار شاطر، ۱۳۸۲، ۲۲۱).

در سوزندوزی به بیش از دو نوع ماده‌ی اولیه‌ی نیازی نیست و مجموع مواد را فقط نخ و پارچه تشکیل می‌دهد و سوزندوزان برحسب امکانات و سلیقه از نخ دمسره استفاده می‌کنند و پارچه‌هایی که روی آن سوزندوزی انجام می‌گیرد پارچه‌های پاکستانی است که نازک و ریزباف بوده و برای محصولات پرکار در قطعات کوچک مورد استفاده قرار می‌گیرد یا پارچه‌ی گاندی ایرانی است که معمولاً به عرض ۱۲۰ سانتیمتر یافت می‌شود. معمولاً سوزندوزان، مستقلاً به تهیه‌ی محصول می‌پردازند و در صورت اشتغال به کار گروهی، پس از پیاده کردن طرح کلی، هر زن یا دختر سوزندوز، یک رنگ را تماماً سوزندوزی می‌کنند و برای قسمت بعدی و دوخت رنگ دیگر آن را به سوزندوز بعدی می‌سپارند و این عمل تا خاتمه‌ی کار و تکمیل محصول ادامه می‌یابد. زنان بومی بلوچستان از محصولات سوزندوزی شده بیشتر برای تزئین پیش‌سینه، جیب، سراستن، دور یقه، دمپای شلوار، لبه‌ی پرده و نیز سرپوش چادر استفاده می‌کنند.

شکل ۱- نمونه سوزن دوزی بلوچ. منبع (نگارنده)

۳- تجزیه و تحلیل نقش و طرح در سوزن دوزی بلوچ

نقش و طرح که رکن اساسی در سوزن دوزی به شمار می آید برای هر دوره سند هویتی است که معمولاً از نسلی به نسل دیگر منتقل می شود. زنان بلوچ ممکن است بر اساس نوع سلیقه و تجربیات خود در نقوش تغییراتی بوجود آورند و نقوش را کم و زیاد کنند اما اصل آن در واقع هویت آن نقش هرگز از بین نمی رود. سوزن دوز نقوشی را بکار می برد بدون اینکه قبلاً طرحی برای آنان ایجاد کند با نهایت ظرافت بر روی پارچه می آورد که برای ایجاد نقش بیشتر سعی می شود از عناصر بیجان طبیعت استفاده شود تا نقش هایی مانند نقش انسان و حیوان و این شاید به علت ایمان و اعتقاداتی است که مردم بلوچ به آن ها پایبند هستند اعتقاداتی که آن ها را بیشتر برای تعیین نقش به سوی اشکالی سوق می دهد که فرهنگ و مذهب آن ها منافات نداشته باشد. تا حد امکان سعی می شود از نقوش هندسی استفاده شود اما که وجود اینها باز هم نقوشی که بیانگر نقش انسان حیوان و گیاه باشد را می توان در آثار هنر برخی از هنرمندان مشاهده کرد. به طور کلی نقوشی که بکار گرفته می شوند عبارتند از مواردی که در جدول شماره (۱) ذکر گردیده اند.

جدول شماره ۱. تقسیم بندی کلی نقش مایه های در نقوش سوزن دوزی بلوچ. (منبع: نگارنده)

نقوش انسانی	از این نقوش در هنر سوزن دوزی کمتر استفاده می شود و این نوع نقش بر روی قالیچه ها کاربرد بیشتری دارد. نقوش انسانی ممکن است کاملاً به شکل انسان نباشد اما بخاطر برخی از نشانه هایی که به انسان یا هر شیء دیگری دارد تا آن را اقتباس می کنند.
نقوش حیوانی	که برگرفته از نام انواع حیوانات است که این حیوانات ممکن است در اطراف و خود منطقه وجود داشته باشد یا مانند نقش حیوانات مثل طاووس برگرفته از آن ذهنیات فرد باشد که بخاطر زیبایی آن را بکار می برند.
نقوش گیاهی	عدم وجود گل در بلوچستان ذهن سوزن دوز را بر آن داشته تا به نقش آفرینی آن بپردازد و یا کنار هم قرار دادن چند مربع، لوزی، مثلث، یا مستطیل انواع گل ها را می آفریند.
نقوش هندسی	نقوش های هندسی بیشترین کاربرد را نه تنها در سوزن دوزی بلکه در انواع فعالیت ها مانند سفال، زرگری و ... می تواند داشته باشد

۳-۱- مواد اولیه سوزن دوزی

در سوزن دوزی به بیش از دو نوع ماده اولیه نیازی نیست که نخ و پارچه هست، نخ ها یا از نوع ابریشم و یا پنبه ای است که نخ ابریشم کمیاب و گران بوده و کمتر مورد استفاده قرار می گیرد. سوزن دوزان برحسب امکانات و سلیقه خود گاه نخ های دمسه فرانسوی نیز که مرغوب تر است استفاده می کنند و گاه از نخ های پاکستانی بهره می گیرند نخ های پاکستانی در این استان بیشتر رواج دارد و این، به علت همجواری با پاکستان هست.

۳-۲- ابزار کار

هنر سوزن دوزی یکی از انواع هنرهای دستی است که به ابزار کار بسیار کمی احتیاج دارد و مهم ترین ابزار کار معمول عبارت است از سوزن که در زبان محلی به آن سوچه^۱ گفته می شود، قیچی که به مقراض^۲ موسوم است و انگشتانه یا شستی^۳.

۳-۳- مراکز تولید سوزن دوزی

سوزن دوزی بیشتر در مناطق ایرانشهر، به ویژه نواحی چانف^۱، اسپکه^۲، سورمیچ^۳، شهر یایخ^۴، کوانگ^۵، مته سنگ^۶، نکوچ^۷، پیپ^۸، پیپ^۹، هریدوک^{۱۰}، کوپچ بزمان^{۱۱} و در سراوان در ناحیه سیب سوران^{۱۱} و در خاش و در نواحی ایرندگان^{۱۲}، و مارندگان^{۱۳}، غیره رایج

1 Sucheh
2 Meghraz
3 Shasty

هست و دیگر نقاط بلوچستان نظیر مهنت^{۱۴}، قاسم آباده گشت^{۱۵}، کله گان^{۱۶}، بمپور^{۱۷}، اسماعیل آباد و زاهدان رایج است (گزارش عملکرد سازمان صنایع دستی ایران در سیستان و بلوچستان، ص ۸).

۳-۴- نواع تولیدات

در گذشته سوزندوزی بیشتر به صورت قطعات پیش سینه، سرک آستین و جیب تهیه می‌شود و لباس‌های زنان بلوچ با این سوزندوزی‌ها آرایش می‌یافت. در اکثر روستاهای بلوچستان پیراهن بلوچ با چهار قطعه تزئین یافته که عبارتند از یک پیش سینه دس دوزی شده که جیگ^{۱۸} یا زیگ^{۱۹} نامیده می‌شود و یک جیب بزرگ از روی شکم تا لب دامن به اسم گومتان^{۲۰} و دو سر آستین به نام آستینگ^{۲۱}. علاوه بر این روی درزهای جامگ را که سرپگ^{۲۲} می‌گویند شیرازه دوزی می‌کنند حاشیه دامن نواری گلدوزی است به اسم پیت. از این قطعات به‌عنوان فرآورده‌های بومی یاد می‌شود. و در بعضی نقاط مانند مهنت، مته سنگ، نکوچ، کاج، آموران و چانف، علاوه بر قطعات فوق، نوار نیز سوزندوزی می‌شود که به مصرف لبه چادر یا مصارف دیگر می‌رسد. اما نوع محصول رایج در تمام نقاط همان چهار قطعه پیشین بوده و شاید گاهی سرمه دان جانماز باشد (دکالی، ۱۳۸۵، ۹۹). (جدول ۲)

جدول شماره ۲. انواع سوزندوزی بلوچ. (منبع: نگارنده)

انواع سوزندوزی		
سوزندوزی (سوچن دوزی) یا بلوچ دوزی در میان بلوچ هنری اصیل و ریشه دار است که با طبیعت لطیف و صمیمی زن بلوچ آمیخته شده است که تلفیقی است از رنگ‌های خالص و طبیعی و نقش آرام طبیعت که می‌توان آن را در میان زنان و دختران بلوچ به‌عنوان هنری ظریف و پر سابقه دید.		بلوچ دوزی
سکه‌دوزی یکی از هنرهای دستی بلوچستان است که عموماً خانواده‌های بلوچ از آن جهت تزئین رویه رختخواب یا زینت گردن شتر در موقع برگزاری مراسم عروسی استفاده می‌کنند و اغلب جهت زینت به دیوار اتاق نیز می‌آویزند. مهمترین موادی که در تهیه ی محصولات سکه دوزی شده به کار می‌رود عبارت است از: دگمه‌های سفید یا پیراهن یا دگمه‌های الوان، صدف و خر مهره که گاه برای تزئین بیشتر به کار می‌رود. قطعات درشت و ریز آینه که در لابه لای پارچه‌های دوخته می‌شود. منگوله‌های پشمی رنگارنگ، سوزن، و نخ معمولی برای دوختن انواع سکه‌ها، پولک پارچه‌های دارای برق و جلا نظیر ژرسه و امثال آن ...		سکه دوزی
سیاه دوزی نوعی سوزندوزی است و این نوع دوخت برای تزئین پیش سینه و سر آستین لباس بکار می‌رود و تنها از نخ سیاه رنگ که معمولاً ابریشمی است استفاده می‌کنند.		سیاه دوزی
این نوع دوخت پلیوار نیز نامیده می‌شود که نوعی گلدوزی بر روی پارچه هست.		پریوار دوزی
آینه دوزی نوعی سوزندوزی است آینه دوزی این نوع دوخت در قسمت‌های مختلف لباس و سایر وسایل مورد استفاده قرار می‌گیرد (کشبان، ۱۳۸۹، ۶).		آینه دوزی

- 1 Chanf
- 2 Spakeh
- 3 Sormich
- 4 Shahre Yapkh
- 5 Kovang
- 6 Mateh Sang
- 7 Nekoch
- 8 Pip
- 9 Heridok
- 10 Koyache Bazman
- 11 Sib Soran
- 12 Irandegan
- 13 Marandegan
- 14 Mehmat
- 15 Ghasemabade gasht
- 16 Kalegan
- 17 Bampor
- 18 Jig
- 19 Zig
- 20 Gomtan
- 21 Astinag
- 22 Sarpog

۴- نقش و نگارهای عامیانه بلوچ

بررسی نقش و نگارهای عامیانه این قوم که آئینه تمام سنن، نوع معشیت باورها و اعتقادات آنان است اهمیت فوق العاده ای دارد زیرا دستبافته‌های بلوچ یکی از منابع غنی نقش و نگارهای عامیانه است، مخصوصا گلیم بافت بلوچ از نادرترین این نمونه‌هاست. هر نقش از ترکیب خطها شکل می‌گیرد. خطهای هندسی که روی هم سوار شده اند، همدیگر را قطع کرده‌اند، با سر بهم داده اند، بلوچ در کنار دل بیابان خشک و لم یزرع زندگی می‌کند، در چنین گستره ای جز خط چیزی نمی‌بیند، هر چه هست خط الراس تپه ماهوارها یا موج سراب و بریدگی ساحل دریاچه‌های خیالی در پهنه بیابانی بی‌انتهاست. لذا نقش و نگارهایی که خلق می‌کند که همه هندسی، سه گوش و چهارگوش با خطوط صاف و مقرنس است که با تلفیق به یکدیگر چند ضلعی می‌شوند، برای القا حجم چند شکل در شکم هم جای می‌گیرند و از بهم پیوستن و تداخل در یکدیگر گل می‌سازند نگاره نیز انتزاعی، مجرد و نهادین است زیرا زندگی بلوچ پر از پدیده‌های نهادین است. جدول شماره (۳)

جدول شماره ۴. نقش مایه‌های مرسوم با نام محلی در سوزن دوزی بلوچ. منبع (نگارنده)

نام نقش	تصویر	توضیحات نقش
درنجک deranjok		نقش استیلیزه آدمی را می‌ماند با چندین دست که به هر دست مثلث دارد.
شاگرد sagerd		چهار مثلث بهم چسبیده است که قاعده آن‌ها در یک راستا قرار دارد.
گپنانگ goptanog		مجموعه مثلث که رؤس بهم چسبیده و گلی و شبیه و شبیه گل شش پر می‌سازند.
کوچکک Kockak		چند لوزی متداخل که محاط در چند مثلث است یا دو مثلث متقاطعی که راس هر یک بر قاعده دیگری چسبیده است.
ماه و روچ M ah-o-mc		دو لوزی متداخل که به دو مثلث تقسیم شده و در زاویه‌های طرفین زائده‌های شاخک ماندنی قرار دارد و در کنار آن نیز لوزی‌های مشبک بافته شده است.
مرگ پانچ :morgpanc		دو لوزی متداخل که دو مثلث در رؤس فوقانی و تحتانی آن چسبیده است.
کوئری Koeri		چند لوزی متداخل که محاط در شکل صلیب گونه ای هستند و در بالای آن‌ها دو لوزی در یک خط مستقیم افقی بهم وصل شده اند.
آدینک Adink		دو لوزی متداخل محصور در چند مثلث است و در حد فاصل دو لوزی اشکال کنگره ای به چشم می‌خورد. در داخل لوزی میانی نیز چهار لوزی کوچکتر وجود دارد.
شک Sak		دو زاویه حاده که راس بهم دارند و داخل آن‌ها مثلث‌های متعددی دو ضلع زاویه را از داخل دنداندار کرده است. بین دو زاویه یک خط راست افقی قرار دارد که دو لوزی در دو سر آن است.
سوسک susak		شکل خاج مانند داخل لوزی یا دو خاج که داخل یکدیگر قرار دارند.
اسپه گوش aspa gus		از یک چند ضلعی نامنظم یا از یک دوزنقه و دو مثلث شکل می‌گیرد تقریبا شبیه نعل اسب است.
گمر gomra		مجموعه چهار لوزی متقارن که اضلاع آن و به دو با هم موازی اند و داخل لوزی‌های قرینه دو به دو شکل مستطیل کنگر قرار گرفته است.

ادامه جدول شماره ۴. نقش مایه‌های مرسوم با نام محلی در سوزن‌دوزی بلوچ

نام نقش	تصویر	توضیحات نقش
کارچک Karcok		مخروطی است که بر روی دو پایه قرار دارد و گاهی به شکل مثلث است.
سه گوش و کارچک sekes-o-kar-cok		دو مثلثی که دو راس آن مشترک و محصور در خطوط عمود و صاف به نام کش است.
عجب تک ajab-etek		یک لوزی که چهار مثلث در مرکز آن س به هم دارند و با چند مثلث کوچک احاطه شده اند.
چارچم Carcam		دو مثلث که دو راس آن با یکدیگر مساوی است و مثلث‌های کوچکی در طرفین قاعده و مماس با زوایای جانبی آن است، در مرکز دو مثلث اصلی و در طرفین رئوس آن نیز لوزی‌های کوچکی وجود دارد.
ماهی پش mahipos		نقوشی شبیه حرف m انگلیسی
شیدا sayda		خطوط مارپیچ که در هر زاویه آن لوزی‌های کوچکی است.
هردل hardah		مجموعه چند مثلث که قاعده آن‌ها در یک راستا است.
گل gol		چند مربع متداخل که مربع بزرگ به یک ردیف مثلث محصور شده است.
سوسک دو تک susok-edojek		خطوط زاویه ماندی که در دو خط راست افقی محصورند.
توپکگ topakog		خط چپ راست شبیه ماشه تفنگ که اگر با لوزیب گل دار همراه باشد کل تکگ نیز می‌گویند.
گل هودت gol-murt		دو کنگره متداخل است که گلی را مجسم می‌کند.
تونه ای Toai		لوزی‌هایی که داخل یک ستون سر به هم دارند، این نقش ویژه و اصلی سوزن‌دوزی است.
مرد		مثلثی است که روی پایه قرار دارد و شبیه نگاره کارچک است.
عجب aiab		چهار مثلث که سر به هم دارند با چهار کنگره که محصور درخ طور مارپیچ اند.
طائوس taus		آدمی را می‌ماند که دو دست خود را به موازات سر بالا آورده است.

۴-۱- خاستگاه نقش و نگارهای عامیانه

منابع الهام بخش بافنده دیده‌ها و شنیده‌ها یا حتی آرزوهای آنان به بیان دیگر موتیف‌های اصلی این نقش و نگارهای بن مایه ذهنی دارد. به همین دلیل ممکن است بافنده در حین کار فی البدلله بر آن چیزی بیفزاید یا از آن کم کند این نقش و نگارهای نیز چون ترانه‌های عامیانه که سراینده مشخصی ندارد معلوم نیست از کدام پویایی نشات گرفته و جاودانه شده اند. مثل ترانه‌ها، مثل بازیها، مثل ضرب المثل‌ها بین نقش و نگارها نیز در سراسر ایران وجوه تشابه زیادی به چشم می‌خورد مثلا در توجیه نگاره (درنجک) (derenjok) می‌گویند در اصل گیاهی به این نام وجود داشته که اکنون از بین رفته است، از نقش استلیزه شکیل و وجهه شبیه خاصی که این واژه دارد چنین برمی‌آید که درختی یا گیاهی راست قامت و خوش منظر بوده است زیرا هنوز افراد خوش قامت و خوش اطوار را به درخت تشبیه می‌کنند، در حالی که هیچ کس نمی‌تواند درخت یا بوته (درنجک) را توصیف کند. بر روی هم خاستگاه نقش و نگاره‌های عامیانه عشایر بلوچ را می‌تواند در مفاهیم زیر طبقه‌بندی کرد.

۱- ذهن و تخیل ۲- گلها و گیاهان ۳- ابزار و وسایل زندگی ۴- عناصر طبیعت مثل ماه و خورشید ۵- حیوانات اهلی و وحشی، مثل اسب و پلنگ ۶- پرندگان مثل طاووس، مرغ، کبک ۷- خزندگان مثل مار ۸- آبریان مثل ماهی.

هنرمند عامی بلوچ نیز دیگر نگارگران نقش عامیانه بیشتر به آفرینش‌های ذهنی خود توجه دارد بلوچ در دنیایی از تخیل زندگی می‌کند و در خیالی‌بافی ید طولانی دارد چه بسا نقش‌هایی را می‌آفریند که صاحب آن نقش را در عمر چشم ندیده است یکی از نگاره‌های رایج در سوزن‌دوزی که خیلی هم تخیلی است (طائوس) نام دارد و حال آنکه در سرزمین خشک و برهوت بلوچستان طاووسی وجود نداشته و ندارد، خاستگاه این نگاره بدون تردید تصورات ذهنی سوزن دوز است که از وصف این پرنده خوش آب و رنگ در ذهن داشته توصیفی که از ارتباط خود با اقوام هندی کسب نموده بوده است. زیرا ارتباط نزدیکی با هم داشته اند که حتی نام یکی از نگاره‌ها (پالکو) bak kalu است و (بکال) در زبان بلوچ به معنی هندی است و بلوچی که حتما گل را هم کمتر دیده است ولی معمولا در اول یا آخر نام یکی از اعضا هر خانواده یک گل چسبیده است مانند بی‌بی گل، ماه گل، گل خاتون و غیره و گل را هنرمند بلوچ از خطوط هندسی شکل می‌گرفت چند مربع، چند لوزی، چند مستطیل یا مثلث داخل یا کنار هم قرار می‌گیرد و گل می‌سازند (کشاورز و جودی، ۱۳۹۵، ۱۵).

۵- نتیجه گیری

نقش و نگاره‌های عامیانه در سوزن‌دوزی بلوچ آمیخته با زندگی مردم است. مردم بلوچ این نقش و نگار را به‌عنوان سوزن‌دوزی ارائه می‌دهند اما مفاهیم ذهنی و عینی زندگی روزمره خود را در آن‌ها بازتاب می‌دهند. این که این نقوش محدود به نمونه‌هایی مشخص و ثابت نیست و همواره می‌تواند در گروه‌های انسانی و حیوانی و یا گیاهی و هندسی تغییر شکل دهند ناشی از آن است که تولید دوباره ای صورت می‌گیرد که نشان از زایش طرح و نقش از ذهن هنرمند بومی است که تجربه زندگی خود را در قالب سوزن‌دوزی‌ها به نمایش می‌گذارد. این نقوش که بر پایه اصولی اولیه شکل گرفته اند در ذهن هنر مند به صورت فی‌البداهه بازتولید می‌شود و مهم ترین صحنه نمایش فرهنگ و باور ها یا دیدگاه‌های زنان بلوچ در طول دوران زندگیشان می‌باشد. این منابع بر اساس شیوه مردم‌شناسی می‌تواند راهگشای شناخت فرهنگ مردم بلوچ قرار گیرد و در پژوهش‌های دیگ برای حفظ ارزش‌های زندگی اجتماعی بخشی از فرهنگ و جغرافیای ایران مورد توجه و تامل قرار گیرد.

منابع

۱. دکالی، زیور، دکالی، زینت. (۱۳۸۵) هنر سوزن‌دوزی زنان بلوچ، مجله فرهنگ مردم، بهار ۱۳۸۵ - شماره ۱۷
۲. گزارش عملکرد سازمان صنایع دستی ایران در سیستان و بلوچستان.
۳. خاموشی، زهرا. (۱۳۸۷) تحول کاربرد تزیین در سوزن‌دوزی بلوچ و ترکمن به شیوه سنتی و نوین، پاییز - زمستان ۱۳۸۷، دوره ۵، شماره ۹، صص ۷۳ - ۹۸.
۴. طوسی، معصومه (۱۳۹۷) بررسی نوع رودوزی و روکاری و مفاهیم نقشمایه‌ها در ساختار هشت نمونه از سجاده‌های پارچه ای دوره قاجار، دو فصلنامه هنرهای صناعی اسلامی، سال سوم، شماره ۱، پاییز و زمستان. صص ۹۹-۱۱۲
۵. کشاورز، گلناز و جوادی، شهره. (۱۳۹۵)، نسبت نشان فرهنگی و سوزن‌دوزی بلوچ، هنر و تمدن شرق، پاییز شماره ۱۳.
۶. کشاورز، گلناز. جوادی، شهره. (۱۳۹۸) انتزاع نمادین در زیبای یشناسی هنر بلوچستان، نمونه موردی: سوز ندوزی بلوچ، نشریه علمی باغ نظر، ۱۶ (۷۹)، صص ۵-۱۴
۷. یار شاطر، احسان. (۱۳۸۲)، دانشنامه ایرانیکا(پوشاک). نشر امیر کبیر
۸. یآوری، حسین. (۱۳۸۹). شناخت صنایع دستی ایران. تهران: انتشارات مهکامه.